

Dr Savo VUKMANOVIĆ

JOSIF TROPOVIĆ I PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ UČITELJ I UČENIK

Josif Mršić, »rečeni« Tropović, kaluđer je manastira Savine i paroh sela Tople u Boki Kotorskoj. Kao svešteno lice i učitelj odlikovao se moralnim osobinama i savjesnim radom. U svoje vrijeme bio je jako cijenjen među svojom braćijom i vrlo popularan u narodu. Danas se najviše pominje kao učitelj i vaspitač mladog Radivoja Petrovića, docnijeg vladike i pjesnika Petra II Petrovića Njegoša.

O životu i radu Josifa Tropovića ne zna se mnogo. O njemu do danas nije opširnije ni pisano. Svi dosadašnji napisi, koji o njemu govore, kratki su i većinom zasnovani na usmenom kazivanju pojedinaca. Mi, pak, u ovom našem radu o Tropoviću pridržavali smo se najviše arhivske građe, kao i nekih njegovih sopstvenih proizvoda, pisama, akata, crkvenih besjeda i drugih zapisa.

Tropović se rodio u Presjeci, zaseoku »Kučanske knežine«, Opštine hercegovačke, godine 1775. Starinom njegovi preci doseljeni su iz Risna, gdje su se prezivali Mršići. Otac mu se zvao Andrija, a majka Tereza, za koju neki navode da je bila Mlečanka ili da je samo živjela u Mlecima. Josifa je vrlo rano, još kao dječka, uzeo kod sebe njegov ujak¹ Jovan (Inokentije) Dabović, arhimandrit i nastojatelj manastira Savine, da posluži i da se vaspitava kao manastirsko đače. Tu, na Savini, Tropović se jedino učio i obrazovao. Na jednom spisku iz 1815. godine, na kojem su još imena osmorice kaluđera sa izvjesnim karakteristikama, za njega stoji da se »školovao bez metoda i od kuće«, ali da je »dovoljno sposoban i dobrog vladanja.«² U obrazovanju Tropovića najviše mu je koristio ujak Inokentije, kaluđer koji je mnogo putovao i koji je za ono doba važio da je vrlo učen. Radi crkvenih potreba četiri puta je odlazio

¹ Po iskazima Petra Dostinića Tropović je bio unuk, a ne sestric arhimandrita Dabovića, Dr M. Vukčević, *Iz jednog napisa Njegoševog školskog druga, Zapisi*, januar 1929, str. 242.

² Eparhijski arhiv u Kotoru, fase. god. 1815.

u Rusiju i Ugarsku i tamo se zadržavao po nekoliko godina. Na tim čestim putovanjima i upoznavanjem ruskih i srpskih manastira, naročito kod nas fruškogorskih, on se bio duhovno znatno uzdigao. Po riječima Toma K. Popovića, jednog od najboljih poznavalaca hercegovačke prošlosti, arhimandrit Dabović je »bio odvojio svojim znanjem od ostalih savinskih kaluđera«. »Osobito je sebe bio izgradio u bogoslovskoj nauci i u crkvenim obredima i pjevanju.«³ Kako je Dabović bio dobro upoznao i izučio fruškogorski način crkvenog pjevanja, to je pokušao da ga zavede i među savinskim kaluđerima. Ali ovi su oštro ustali protiv toga i osudili ga. Jedino ga je prihvatio i usvojio Dabovićev sestrić, Josif Tropović.

Godine 1808. Tropović je postavljen za paroha na Toploj. Na ovo mjesto došao je po želji i na zahtjev samih mještana. Jedne godine o Spasovu-dne, na dan slave topaljskog hrama sv. Spasa (sv. Vaznesenja), Topljanima se mnogo dopao Tropović i njegovo pjevanje, kada je odgovarao na liturgiji, koju je držao arhimandrit Dabović sa sveštenicima. Pošto oni tada nijesu imali svoga sveštenika, to od nadležnih vlasti zatraže Tropovića i ubrzo ga zatim i dobiju. Godine 1812. Tropoviću je bilo dozvoljeno da otvori i školu na Toploj. U aktu koji mu je povodom toga upućen sa Savine, episkop Venedikt Kraljević ga je obavještavao da je »vziskaniju nuždi i želaniju vsjem blagosloveniem hristianom« dopušteno i naređeno »da unapredak ima stati u keliju cerkovnu u Toplu«, kako bi lakše mogao da zadovolji duhovne potrebe svojih parohijana, ali da ne ostavlja sasvim manastir Savinu, »no za stanovito vrijeme i to najmanje za pjat ljeta«. »Suviše (mu je) zapovijedeno da se popašti (pobrine) otvoriti školu prosvješćenija radi dieci hristijanskoj...« U pismu je Kraljević još izražavao »balgoufanije« da će »hristiani zadovoljiti« Tropovića »u svaku nuždu i duhovnoe ugoždenie za koe će preporečiti njima pismeno i ustmeno« da ga »derže kako su nami i obećali«. Uz to ga još obavještava da mu za pomoćnika »u vsjako duhovno djelo« postavlja popa Leontija Vučkovića, kojemu je zapovijedio da ga ima »poznavati za stariega«, kao i on ovoga da smatra za svoga »manjejša pomoščnika«. Na kraju je obojici preporučeno i naređeno da se kao sveštenici imaju vladati »s vsjakim s(ve)ščeničeskiem blagonaraviem za dobar izgled prostomu narodu i za svako »balagopolučie.«⁴

Na dužnosti paroha i učitelja u Toploj Tropović je ostao do kraja života. Godine 1825, poslije smrti Sofronija Čučića, paroha Crkve sv. Save, na navaljivanje mjesnog sveštenstva i jednog broja mirskih glavara, primio se još da bude i »nadziratelj« manastira Savine.⁵ U to vrijeme, kako je uvjeravao nadležnog episkopa Kra-

³ Tomo K. Popović, Josif Tropović, učitelj Vladike Rada, Bosanska vila, 1910, str. 279; Isto, Zetski glasnik, 1934, br. 42—43.

⁴ Eparhijski arhiv u Kotoru, fasc. god. 1812, br. 361.

⁵ Isto, fasc. god. 1825, 27. februara.

ljevića, povodom svade sa svojim pomoćnikom Vučkovićem,⁶ Tropović je obavljao više datih i povjerenih mu dužnosti. Održavao je bogoslužjenje, vjenčavao, kršćavao, sahranjivao umrle, išao po narodu radi ubiranja milostinje i obavljao učiteljski posao. Ponekad je rješavao i sporove između pojedinaca u mjestu i van Novoga. Godine 1822. pominje se i kao sudija u sporu između popa Nikole Jovanovića i učitelja Petra Ćirkovića u Kotoru.⁷

Dočim, Leontije Vučković, koji je bio dužan kao kapelan da ga u svemu pomaže, izbjegavao je svaki posao. Uz to je još vodio nemoralan i »sablaznjiv« život. Zbog toga su između njega i Tropovića nastajali stalni nemiri, trvenja i uzajamna optuživanja. Na posljetku, Vučković je, po nalogu episkopa Kraljevića, morao da pređe u manastir Savinu kao »brat i zakleti postriznik njegove obitelji do skončanja« ili samo privremeno da »utoli jarost podozritelnu« i dok ne »prestane narodno roptanje«. Od tada Tropović je ostao sam na Toploj, gdje je vršio svoju sveštenu i učiteljsku dužnost sve do svoje nenadne i nagle smrti. Umro je od kapi 8. avgusta 1828, u pedeset trećoj godini života. »Nie bolovao tokom dvadeset četiri ure«. Narednog dana sahranio ga je iguman Rapovac uz mnoštvo naroda i saučešća iza oltara male Crkve sv. Gospe na Savini, gdje su već bila ukopana dva jeromonaha. Na grobnoj ploči stoji im zapisano:

»Zdje pogrebeni
Dionisije Vladovič + 1794.
Jepifanije Pješka + 1806.⁸
Josif Tropovič + 1828.«

Smrt Josifa Tropovića vikarije Makarije Grušić je ožalio kao težak gubitak. U izvještaju koji je povodom toga podnio Episkopskoj kuriji u Zadru, u kojem je još istovremeno zatražio da se Topljanima odredi drugi paroh, on je na kraju iskreno zažalio za svojim umrlim sabratom: »Ali nikada neće imati dobrog našeg brata, oca Josifa.«⁹ Potom je isti Grušić za privremenog sveštenika na Toploj postavio kapelana Leontija Vučkovića, koga je još namjestio u parohijskoj kući blizu crkve, a za učitelja je na upražnjenom učiteljskom mjestu Tropovića postavljen njegov sestrić i učenik, Njegošev školski drug, Petar Dostinić.¹⁰

O Tropoviću poslije njegove smrti izricani su razni sudovi. To je dolazilo najviše otuda što mnoge pojedinosti iz njegovog života

⁶ Vučković je porijeklom iz Crne Gore, iz Ceklića. God. 1780, 15. avgusta, rukopoložio ga je mitropolit Sava Petrović za đakona u crkvi sv. Trojice u Stanjevićima, a 27. avgusta iste godine za sveštenika na Cetinju.

⁷ Eparhijski arhiv u Kotoru, fasc. god. 1822, 4 (16) maja.

⁸ Ime Tropovića, kao i ostalih jeromonaha, danas je skoro sasvim izbrisano i potrebno bi ga bilo osvježiti da bi se moglo pročitati.

⁹ Eparh. arhiv u Kotoru, fasc. god. 1828, 9. avgusta, br. 90.

¹⁰ Isto, fasc. god. 1828, 17/29. avgusta, br. 163.

i karaktera nijesu bile poznate. Stoga su nastajala neslaganja i razilaženja u ocjeni i prikazu njegovih duhovnih i moralnih osobina. Jedni su ga smatrali da je bio vrlo učen i da se duhovno bio znatno uzdigao iznad svoje sredine, dok su drugi navodili da nije bio »velike sposobnosti« i da mu je obrazovanje, koje je dobio u manastiru, bilo »površno«. Vuk Vrčević, koji je i sam bio u stanju da upozna Tropovića i da čuje još i mišljenje drugih o njemu, naziva ga »oglašenijem čovjekom onoga doba, pravijem kaluđerom i primjernijem nastavnikom mladeži, što se crkve i morala tiče, a, inače, bez ikakve pravilne nauke.«¹¹ Drugi Tropovićev savremenik i pretpostavljeni episkopski vikar u Boki, Gerasim Zelić, pominje ga kao »časnog i razumnog sveštenika na Toploj«.¹² U ovim pohvalama Tropovića najizdašniji su bili domaći, lokalni pisci. Svi su oni skoro isticali njegovu učenost, moralan život i dobro poznavanje italijanskog jezika.

Dr Lazar Tomanović kaže za njega da se učio kod »vrlo obrazovanog arhimandrita Dabovića« i drugih kaluđera, a da je italijanski naučio od svoje majke koja je bila vaspitana u Mlecima.¹³ Slično Tomanoviću i Isidora Sekulić smatra da je Tropović »bio lepo vaspitan od svoje majke koja je gajena u Veneciji, pa da je i sin govorio pravilno i dobro italijanski«.¹⁴

Da je Tropović »dobro poznavao italijanski jezik« navode i Tomo Popović¹⁵ i Mladen Crnogorčević.¹⁶ Njihovo mišljenje samo je donekle prihvatio dr Vido Latković. Po njegovim riječima Tropović je »koliko-toliko već u djetinjstvu izučio italijanski« i kao »kaluđer za ono vrijeme bio prilično obrazovan«.¹⁷ Sava Nakićenović¹⁸ i Mirko Stanišić,¹⁹ oba sveštenici, za Tropovića naglašavaju samo da se »pročuo bio i izašao na glas kao dobar i vrijedan učitelj«. O njegovom poznavanju italijanskog jezika ne govore ništa. Ljuba Vlačić Tropovića hvali kao »duhovno lice« i stavlja ga u red »najboljih parohijalnih sveštenika«. Što se tiče njegovog znanja, odriče

¹¹ Dubrovnik, IV, 72; Vuk Vrčević, Petar II Petrović Njegoš, Glasnik i prikazi, Matica srpska, Novi Sad, 1914, str. 112.

¹² Memoari Gerasima Zelića, SKZ, sv. III, str. 52.

¹³ Lazar Tomanović, Petar drugi Petrović Njegoš kao vladalac, Cetinje, 1896, str. 3.

¹⁴ Isidora Sekulić, Njegošu, knjiga duboke odanosti, Beograd, SKZ, 1951, 63.

¹⁵ Tomo Popović, na str. 279.

¹⁶ Mladen Crnogorčević, Manastir Savina, Beograd, 1921.

¹⁷ Dr Vido Latković, Petar Petrović Njegoš, Beograd, 1963, str. 24.

¹⁸ Sava Nakićenović, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd, 1922, sv. 1, knj. II.

¹⁹ Marko Stanišić, Spomenica manastira Savine, Kotor, 1930.

mu »naročitu učenost«. ²⁰ Jedino ga kao »duhovno lice« stavlja u red »najboljih parohijalnih sveštenika«. ²¹

Mnogo prije svih ovih i ruski naučnik P. A. Lavrov za Tropovića kaže da je »za ono vrijeme bio poznat kao rukovodilac mladića, koji su htjeli da prime monaško zvanje«, ali, u drugom pogledu, »razumije se, bio je lišen svakog ozbiljnog obrazovanja«. ²²

Poput Lavrova i Svetislav Vulović kaže da je »Tropović« učio one koji su se spremali za monaški čin«. Inače, da je »bio čuven i hvaljen sa svoje čestitosti, ali da nemađasće nikakve pravilne nauke«. ²³ Rus, Pavle Apolonovič Rovinski, koji je o Njegošu napisao zamašnu studiju, izbjegava da govori o njegovom učitelju Tropoviću. On samo indirektno napominje da je Njegoš kod njega »morao naučiti crkveno pravilo i službu«. ²⁴

Realnije i svestranije od svih drugih pojedinačno Tropovića je prikazao kotorski sreski načelnik Pantoni. U izvještaju koji je 4. jula 1822. godine podnio namjesniku dalmatinskom, baronu Tomaševiću, on je u najkraćim potezima iznio sve karakteristične crte njegove ličnosti kao čovjeka i duhovnika. Po Pantoniu Tropović je »čovjek dostojanstvenog i zdravog izgleda (di dignitoso e sano aspetto), oblači se na sasvim svojstven način (con moltissima proprietà), oskudan je u učenosti (znanstvenoj naobrazbi (di erudizioni scientifiche), pošto vaspitanje koje je dobio u manastiru nije bilo nego površno. Nije velike sposobnosti, ali nastoji da pokrije nedostatak videla nauke i znanja (difetto dei lumi) primernim vladanjem. Stavije, poznato mi je — kaže dalje Pantoni — da on spada među najbolje parohijske sveštenike pošto se ističe revnošću u obavljanju božijih službi. Izgleda da je koristoljubiv i baš da je pod veliki, a možda i nedozvoljeni interes svoje kapitale, nagomilane velikom štedljivošću. Sudeći po tome, on ukazuje veoma malo ljubavi hrišćanske prema blišnjima.

U pogledu morala uživa dobar glas. U političkim prilikama bio je dosta obazriv. Ođan je vladici crnogorskom, koji ga je rukopoložio za sveštenika. ²⁵ Dopisuje se sa arhimandritom Zelićem, kao što potvrđuje moj današnji izvještaj pod br. 269/p. Ukazuje poštovanje prema preosveštenom Kraljeviću, pošto je ovaj znao da podgrejava njegovo slavljublje, a on opet znao da prikrije protivnost, na koju ga podstrekavaju drugi kaluđeri. Kod sveštenstva bokokotorskog uživa dosta povjerenja, iako broji među svojim protivnicima nekoliko paštrovskih kaluđera iz ljubomore zbog vlasti.

²⁰ Ljubo Vlačić, Učitelj Njegošev, Josif Tropović, Prilozi za knjiž., jez. istor. i folkl., 1937, knj. XVII, str. 247—248.

²¹ П. А. Лавров, Петръ II Петровичъ Нѣгошъ владика черноргорскій и его литературная дѣятельность, Москва, 1887, str. 18.

²² Svetislav Vulović, Cjelokupna dela, knj. I, str. 80, 81.

²³ Rovinski o Njegošu, Cetinje, 1967, str. 31.

²⁴ Ljubo Vlačić, nav. čl., str. 248. — Tropovića je »zbog vrline« 4. juna 1794. Petar I u Stanjevićima proizveo za sveštenika.

Rukuje imovinom parohijske crkve pohvalnom tačnošću, primjenjujući od svoje volje u rukovanju državne propise koji su na snazi.²⁵

Karakteristike koje je o Tropoviću dao njegov savremenik, kotorski načelnik Pantoni, vjerujemo da su najautentičnije. Kao potvrda za ovo mogu da nam posluže i mnogi podaci koji se nalaze u Eparhijskom arhivu u Kotoru kao i pojedini u Muzeju u Herceg-Novome. Na osnovu svega ovoga izlazi da Tropović nije znao italijanski jezik, da je bio vrlo oskudnog znanja, slabe pismenosti, nesređen i haotičan u izražavanju i da je veliki štediša i srebrroljubac.

U pomenutom Arhivu ima akata od strane Topaljske parohije na italijanskom jeziku na kojima se Tropović redovno potpisivao ćirilicom. Jedino na jednoj ovjeri, koja je pisana u Kotoru na talijanskom jeziku, kojom »tvrđi da je saglasan sa prepisom«, njegovo ime nalazimo sa potpisom Giuseppe Tropovich.²⁶ U inventaru Arhiva od 19. novembra 1823. zaveden je predmet u kojem se govori da Tropović ne zna italijanski. U cjelini sadržina zavedenog akta glasi: »Izjavlenoe blagodarnost što mu je vrućeno nadziranje nad sveštenstvom zaedno s o. Tropovićem; predlaže da on korespondira s političkim vlastima, jer o. Josif ne zna italijanski; javlja kako se neuredno vode Registri.« Da je Tropović poznao ovaj jezik, vjerujemo da bi njime i sam napisao neki akt ili pismo, kao što su to umnogom činili i ostali bokeljski sveštenici onoga doba. U najboljem slučaju njegovo znanje italijanskog jezika moralo je biti nedovoljno, pa i kada bismo prihvatili pretpostavku da mu je majka bila Mlećanka ili samo vaspitana u Mlecima.²⁷

Uopšte, Tropović je bio vrlo površnog obrazovanja. Crkvene propovijedi, koje je održavao prilikom bogoslužjenja, obično su parafraziranja tema iz Svetog pisma. Ali, ni njih nije uvijek sam sastavljao i obrađivao, već se služio tuđim. U pismu od 12. februara 1825, koje je po majci poslao kotorskom prezvitoru, Jakovu Popoviću, šaljući mu još »knjigu Gerasima Zelića i dvije boce vina«, on mu se snishodljivo obraća, izvinjava i na kraju »preporučuje zakoku Propovijed, a obećali ste — kaže — za sv. Georgija«.²⁸ U pisanju Tropović pravi svakovrsne greške. On ne zna upotrebu velikih slova, prazoslovi, po dvije i tri riječi spaja u jednu, rečenica mu je isprekidana, aljkava i nejasna. Miješa i zamjenjuje upotrebu nekih slova. Navodimo njegovo pismo koje je 15. jula 1825. godine uputio iz Tople »Gospodinu namjesniku Ocu Makariju Grušiću v Manastir Savinu:

²⁵ Isto.

²⁶ Eparh. arh. u Kotoru, fasc. god. 1825, 30. marta.

²⁷ Savo Vukmanović, *Da li je Njegošev učitelj, Josif Tropović, znao italijanski*, Stvaranje, 1951, br. 7—8, str. 522—523.

²⁸ Tropovićevih pisama pronašli smo dvanaest u Eparh. arhivu u Kotoru. Od njih su šest objavljena: Savo Vukmanović, *Nekoliko pisama Njegoševog učitelja Josifa Tropovića*, Istor. zapisi, 1952, knj. VIII, sv. 1—3, 150—155.

»Ljubezni brate Makarie zdravstvuj

Nemogu Terpjeti a kose bratu mome nepotužim erbo kako ja imam misao u mome serdca nemam preko vas brata i dabog da da domoe Smerti i Prodolži ovu ljubav među nami i davašeruke mene u Zemlju metnu, evo brate Sve što Govorismo u nedjelju znadese? Leontie izteliga onoj malodobroj ženi zečki, i ona juče poče u komnenovića i Sve kaza i čonte Primetnu i mene S ovala a nie nivas os tavia i naiposlie Govorila daon ništa nema nebiga Zvali u manastir, kase Sastanemo kazačuvi komie kazao, aliimam koisumi kazali i Sigala štoe Govorila Poigalo. Zaovovi objavljujem neka Samo Znate i neka Stoi među nami drugomi neostae nego vas ljubezno Pozdravlajući i esam zavazda vaš brat.

Josif Tropović
jeromonah Savvinski²⁹

Od Tropovića je ostala i jedna sveščica malog, džepnog formata, kožnih korica, od dvadeset ispisanih stranica pod naslovom »Sie libarce jeromonaha Josifa Tropovića Savvinca, 1806, marta mjeseca 18. na Savinu — upisah«. ³⁰ Zbirčica sadrži jedan tropar u slavu Hrista mučenika, dvije molitve protiv bolesti glave i nogu i istjerivanja đavola iz čovjeka, jedan antifon austrijskom caru, imperatoru Francisku i pouke mladencima prilikom stupanja u brak. Sve su to ispisi iz služavnika i drugih crkvenih knjiga, nadahnuti ushićenjem, ali stilski nevješto sročeni sa ciljem da posluže u praktične namjene i svrhe. Očigledno je da se ovim Tropović služio u obavljanju svojih obrednih sveštenskih dužnosti u narodu. To je bio najobičniji priručnik jednog vjerski fanatizovanog, nedoučenog i neprosvijedenog bogomoljca.

U troparu Hristos, koji je, prikovan na krstu, umro u mukama, svojom smrću predstavljen je kao iskupljenik i oslobodilac ljudskih grijehova. Molitve su magijskog karaktera sa vjersko-čarobnjačkim djejtvom. One imaju da otkriju nemoć i slabost vjernika, da pruže utjehu i ohrabrenje bolesnima i da im usade osjećanje vjere i pobožnosti. Ponekad u njihovom izricanju i zaklinjanju sveštenik se služi i ritualnim izvođenjem. Antifon za cara je usrdna molitva bogu za srećan i dug život i za moć austrijskog imperatora. »Poučenje novo bračnim« je zbir vrlo korisnih i smišljenih moralnih savjeta, koji se, u duhu hrišćanskog učenja, daju mladencima prilikom njihovog vjenčanja.

Sud kotorskog sreskog načelnika Pantonia o Tropoviću, da je bio koristoljubiv i da je davao novac na interes, potvrđuju i

²⁹ Pismo je dato u današnjoj transkripciji.

³⁰ Knjižicu sam otkrio kod Rada Radanovića u Sutorini, od koga ju je otkupio 1953. god. direktor Dušan Popović za Muzej u Herceg-Novom, gdje se i danas nalazi.

drugi izvori. O tome nam govore i mnogi arhivski podaci, kao i skazi pojedinaca. Tropović je bio sebičan, škrt i pohlepan na novac. Ljutio se na prokaradure što su mu godišnji prihod od trideset talira skratili na dvadeset pet. Sa pomoćnikom Leontijem Vučkovićem stalno se sukobljavao i tužakao, što je morao da mu plaća trećinu svojih godišnjih prihoda, izgovarajući se da mu daje mnogo više. Da bi došao do veće zarade, nije se ustezao od stalnog moljanja i parničenja, postupajući kao pravi srebroljubac.

O bogatoj zaostavštini Josifa Tropovića i o načinu kako je do nje dolazio govori i njegov sestrić, Petar Dostinić. »Kad se predstavi moj ujak«, piše Dostinić, »doleće nastojatelj manastira Savine su tri velike barke pod Toplu i odvuče sve njegovo blago i tecivo, što je stekao u Toplu u 36 godina: novaca preko dvadeset (h)iljada fiorina i suviše robe preko pet hiljada fiorina.

Reći će kritika: odakle kaluđeru Josifu tolik novac? On je Toplu služio godina 36; on je u Sasoviće služio godina 12; njemu (je) ostavio svetopočivši đed, arhimandrit Dabović, cekina tri stotine austrijskih, a ove je cekine dao na dobit: sto i pedeset pokojnom Marku Acimovu Gojkoviću, a sto i pedeset pokojnom Petru Sušiću, koji su mu dobit plaćali. On (Tropović) je u Toplu po 50 i po 60 djece učio, kako i danas još ima ljudi koji su kod njega učili se; on je malo od koga plaću primao, ali je bio počašćen regalima.«³¹

Tropoviću je i Petar I na kraju Radova školovanja poklonio pedeset austrijskih cekina. On ih je poslao po istom Dostiniću, koji je Rada dopratio bio na Cetinje, rekavši mu da novac preda svom »ujaku za vaspitanije, i za nauku koju je položio okolo (njegovog) sinovca Rada«. Samom Dostiniću, kao »darak za ljubav što se lijepo gledao i ljubio sa (njegovim) sinovcem«, poklonio je dvanaest cekina.³²

Tropovićeve »nedostatke«, kako ih je nazvao Pantoni, nadoknađivale su mnoge druge njegove dobre strane i vrline. Kao sveštenik je bio vrijedan, povjerljiv i vrlo moralan. Svoje dužnosti obavljao je savjesno, tačno i predano. Slučaj Leontija Vučkovića, koji je kao kapelan vodio nedoličan život, »duboko je vrijeđao njegov čin i njegovo srce«, kako se u jednoj tužbi žalio. Tropović je bio čovjek patrijarhalnog kova i shvatanja. Sa narodom je najbliže i stojao i održavao vezu. Stalno ga polazio, služio mu kao sveštenik, »liječio« ga molitvama, poučavao, smirivao u zavada i rješavao sporove. Za Tropovića je Isidora Sekulić napisala da je poticao »iz dobre porodice, ali sa tadašnjom u nas slabom spremom i za sveštenika. Od matere je bio lepo vaspitan, sa naklonošću za neki viši stil u svemu što je preduzimao i radio«. O Tropoviću je i u predanju ostalo da je bio lijepog i otmenog ponašanja i da se izdvajao od ostalih kaluđera, nekulturnih i zaraslih u kosi.

³¹ Dr Mihailo Vukčević, nav. čl., str. 242—243.

³² Isto.

Tropovićeve »škola prosvještčenija«, koja je otvorena na početku 1812. godine,³³ smještena je bila u kaluderskoj ćeliji, koja se nalazi s južne strane Crkve sv. Vaznesenja, uz samo groblje na Toploj.³⁴ Po opremi bila je jednostavna. Od školskog namještaja, umjesto klupa, imalo je samo »nekoliko napravljenih povećih stolova... i tablu«.³⁵ To je bila jedna »vrsta male privatne škole za bolju (hristijansku) djecu iz Herceg-Novoga i okoline«.³⁶ »Ustrojena je bila u duhu ondašnjeg vremena.«³⁷ Od predmeta u njoj su se učili bukvar, časlovac, psaltir, crkveno pjevanje, računica pa i italijanski jezik. »U to vrijeme, po riječima Petra Dostinića, jednog od bivših učenika ove škole, a docnije i njenog nastavnika, »koje bi dijete uspjelo da izuči sve ove (pomenute) predmete smatralo se da je izučilo sve nauke«.³⁸ Dostinić je školu nazivao »klirikalnom«. U stvari, ona je na prvom mjestu imala da spremi buduće sveštenike i kaludere. Nju su i posjećivali skoro svi docniji sveštenici, ne samo hercegnovske okoline nego i Boke. Pored njih u njoj su učili i docnije bokeljski pomorski kapetani, trgovci i mnogi drugi. Obično je u školi bilo od pedeset do šezdeset učenika.³⁹ Među njima je bilo i katolika, koji su željeli da nauče ćirilicu, kako bi njome mogli da čitaju i pišu. Kod Tropovića je učio i Vuk Popović, Rišnjaniin, docnije poznati gimnazijski katiheta u Kotoru i veliki prijatelj i saradnik Vuka Karadžića, Jovo Vojnović, predak pjesnika Iva i dr-a Luja Vojnovića, pored drugih manje poznatih.

Godine 1825. đak Tropovićeve škole postao je i Radivoje Petrović. Ako je ovo hronološki tačno utvrđeno, imao je tada dvanaest godina. Fizički bio je jako razvijen i izgledan. Po pričanju njegovog školskog druga Petra Dostinića bio je »visok, oštih pleća i gajan«. Bio je »lijepo i odjeven — po crnogorski«. Na glavi je »imao crnogorsku kapu«, a na sebi »bijelu košulju s podvrnutom ogrlicom, džamadan, bjelaču (gunj) od šaljka, preko nje zlatom izvezenu dečermu, gaće od plavetne raše (sukna), bijele, suknene dokoljenice i opanke«.⁴⁰

U ovo vrijeme mladi učenik Petrović bio je i duhovno razvijen. Po prirodi darovit, on je još za vrijeme svoga đakovanja u Cetinjskom manastiru mnogo šta naučio bio. Pratio je manastirske đake, na večernjim sijelima slušao guslarske pjesme, razna

³³ Eparh. arh. u Kotoru, fasc. god. 1812, 28, II, br. 561.

³⁴ S obzirom na starinu i kao uspomenu na Njegoša koji je u ovoj školi učio, potrebno bi je bilo sačuvati od propadanja.

³⁵ Savo Vukmanović, *Njegoš na Toploj*, u školi Josifa Tropovića, *Letopis Matice srpske*, 1969, januar, str. 111.

³⁶ Isidora Sekulić, n. d., str. 63.

³⁷ Tomo Popović, nav. čl., str. 279—280.

³⁸ Veljko Radojević, *Nekoliko crtica iz djetinjstva Petra II Petrovića Njegoša*, *Glas Crnogorca*, 1890, br. 45.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

predanja, duhovite priče i razne događaje. Svi su izgledi da je njega »i sam stric nešto poučavao«, kako je to, po Njegoševom sopstvenom kazivanju, godine 1833. pisao Dimitrije Vladislavljević Josifu Rajačiću.⁴¹ Petar I je prvi i najbolje uočio sposobnost svoga sinovca, kada je za njega rekao da će »biti odličan junak i pametan čovjek, ako ne umre«. Pored strica Rade je na Cetinju, prije no što je otišao u Boku, imao još tri učitelja: Mihaila Cvetkovića Bajkuša, Jakova Ceka i Ivančika Nikolajevića Popova.⁴² Sva su tri bili stranci, »izvanjci« i od svakog od njih ponešto je naučio. Najviše mu je još mogao da koristi Ivančik Popov (Ivan Popović, kako su ga Crnogorci zvali), koji ga je upućivao u ruske tekstove i lektiru i poučavao ga u ruskom jeziku.⁴³ »Za kratko vreme«, kaže Nenadović, »Rade je znao onoliko koliko su znali i oni što su ga učili. Pored sve svoje vrlo žive i nestalne mladosti (on) je ubrzo pročitao sve knjige što su bile u manastirskoj biblioteci.«⁴⁴

Svjestan »prirodne obdarenosti svoga sinovca, a spriječen (mnogobrojnim poslovima) da se i sam pozabavi njegovim vaspitanjem, Petar I je Rada poslao Josifu Tropoviću na Toploj. Tropović je tada bio na glasu kao učitelj, ali, šaljući mu svog sinovca, vladika je želio da se još jače poveže sa Bokom, koja mu je bila na srcu i prema kojoj nikada nijesu prestajali njegova naklonost i interes... Stoga i polazak Radov u školu manifestovali su javno i svečano. Po pričanju Petra Dostinića njega su do Novoga ispratili Petar I sa braćom Savom i Tomom, arhimandrit Josif, nastojatelj manastira Ostroga, protopop Nikola Matanović, jedan Vukotić i Lazar Proroković i svi se tamo kao gosti zadržali nekoliko dana. Pri polasku za Cetinje »vladika je preporučio Radu da sluša svoga učitelja kao oca«.⁴⁵

U Tropovićevoj školi, u kojoj ni do danas pouzdano ne znamo koliko je svega ostao, Rade je, po priznanju pomenutog druga Dostinića, »učio bolje od svih drugih učenika, a bilo ih je preko dvadeset«.⁴⁶ Bio je oštrouman i pamtljiv«, zbog čega ga je učitelj najviše i volio. Njega je najčešće i uzimao da ga štogod poslušati i da mu obavi. Rada je »zbog njegovog izvanrednog pamćenja« zavolio bio i jedan drugi učitelj koji je njega i Dostinića po jedan sat dnevno besplatno poučavao iz računa i italijanskog jezika. To je bio jedan pobožni i obrazovani starac, zvani Pijero Prezidente, koji je živio u katoličkom Manastiru sv. Antonija i koji je skoro svu ugledniju djecu u Novome poučavao bez ikakve novčane na-

⁴¹ Dr Vido Latković, n. d., str. 22.

⁴² Savo Vukmanović, Misail Cvetković, prvi Njegošev učitelj, Ogladi, Titograd, 1964, str. 84, 85.

⁴³ Savo Vukmanović, Ivančik Popov, Stvaranje, 1951, br. 1—2.

⁴⁴ Ljubomir Nenadović, O Crnogorcima, SKZ, 1929, str. 121.

⁴⁵ Veljko Radojević, nav. čl.

⁴⁶ Isto.

grade, jedino što bi ga o Uskrsu i Božiću dječji roditelji ponešto darovali.⁴⁷

Italijanski je i po mišljenju književnika Marka Cara, kako nam je to lično saopštio 1951. godine u Beogradu, Njegoš najvjerovatnije učio kod katoličkih kaluđera u Novome.

U radu sa svojim učiteljem Tropovićem nije nam poznato koliko je Rade svega dnevno provodio vremena. Izgleda da se njegov život odvijao više van školske učionice nego u samoj školi. Kao pratilac Tropovićev i u društvu najčešće svoga školskog druga Dostinića, koji je preko šest godina bio stariji od njega, i sa crkvenjakom, on je obilazio sela Topaljske parohije za obavljanje svih poslova koji su se od crkve tražili, kao i za same njene potrebe.⁴⁸ Učestvovao je u prikupljanju milostinje, koja se ubirala od svih domaćih proizvoda, odlazio na svadbe, sahrane, krštenja, slave i sabore. Ova njegova putovanja po selima, koja je obavljao pješke i na konju, pričinjavala su mu veliko zadovoljstvo i bivao je vrlo nezadovoljan, kada bi pokušavali da mu ih zbog napora uskrate. Na njima je on doživljavao slobodno kretanje i osvježenje, ali ponekad i teže doživljaje. Književnik Veljko Radojević je zapisao po pričanju istoga, već osamdesetogodišnjeg Dostinića, da su se on i Rade jednom jedva spasili od pušćanih kuršuma turske straže na Žvinjama, kada su na konjima prolazili nedaleko od njenog prebivanja. Iz straha da ne bi ponovo zapao u sličnu situaciju, Rade je jednom, kada je morao da prođe pored jednog turskog naselja u Sutorini, kako je to zabilježila književnica Jelena Lazarević, uzeo pušku iz kuće Vuka Gudelja i naoružao se.⁴⁹ To je bilo njegovo prvo bliže poznanstvo sa Turcima i prvi obračun koji je trebao da ima sa njima.

Rade je rado obilazio hercegovačka sela i okolinu, jer đaci Tropovićeve škole nijesu imali stvarne zabave i provodnje. Strogi kaluđerski red i vaspitanje tražili su od njih povučenost i uzdržavanje od svega. »Jedina im je zabava bila, te su u časovima školskog odmora bacali se kamena s ramena, skakali u skoku i igrali se na plovkama.«⁵⁰ U društvu sa Dostinićem, sa kojim je zajedno učio, spavao i hranio se, Rade je imao i nešto više slobode za kretanje. Po nalogu učitelja Tropovića oni su izlazili i obavljali izvjesne poslove. Jednom, kada je pratio Dostinića koji je imao da prihvati sina kneza Đorđa Vojnovića, maloga Jova, i da ga dovede u školu, Radu je kao mladiću ukazana rijetka pažnja i počast. Knez Vojnović, kada je za njega saznao ko je, širom je otvorio vrata na salonu svoje kuće i posadio ga na divan i začuđenoj ženi doviknuo: »Jadna

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Po saopštenju Nika Doklestića, Hercegnovljanina, koji je ovo čitao u rukopisnim bilješkama književnice Jelene Lazarević.

⁵⁰ Veljko Radojević, nav. čl.

ne pošla, ne znaš li ti ko je ovo — bratić mitropolita Petra, budući gospodar Crne Gore!⁵¹

Na Toploj Rade se »osjećao da je gospodičić Petrović, Crnogorac — kućić!«. Tako su ga i drugi smatrali. Njemu su na svoj način ukazivali počast i sami upravnici manastira Savine. Obično o praznicima ili nekom drugom zgodom oni su ga uzimali da sa njima zajednički objeduje, ali, za razliku od ostalih, stojeći, na nogama. Ovo je iznenadilo jednom popa Mitra Vasiljevića, paroha ubaljskog, koji se kao gost našao bio na ručku u manastiru, i koji se još zainteresovao bio za pojavu samoga mladića. Na njegovo čuđenje i pitanje, arhimandrit Nikanor Bogetić mu je objasnio da su Rada »kao sinovca mitropolita crnogorskoga počastvovali da objeduje (sa njihove) trpeze. Ali kao učenik mora stojati pored svoga učitelja«, koji je bio prisutan, »i manastirskog starješine«.⁵²

Ovog istog paroha Vasiljevića, Rade je jednom posjetio u njegovoj parohiji na Ublima, kada je prisustvovao krštenju jednog njegovog djeteta. Taj dan za njega je bio osobito veseo i radostan, kako je docnije pričao Petar Dostinić, kada su ih još na polasku ispratili seoski glavari sa barjakom na čelu.⁵³ Zapamćeno je još u narodu da je Rade o slavama sv. Jovana i sv. Stefana posjećivao porodice pomorskih kapetana Marka, Joka, Mihaila i Vasa Komnenovića i Špira Milašinovića, čiji su preci doseljeni iz Banjana i Hercegovine sa vladikom Savatijem Ljubibratićem. Ako još prihvatimo kao tačne navode Vuka Vrčevića da je Rade »imao na pretek vremena da noćno i dnevno pohodi vesele sastanke »de momci i devojke igraju i pjevaju«,⁵⁴ onda je sasvim umjesno i zapažanje Isidore Sekulić, »kazano dačkim jezikom«, da se on »u Toploj i na Savini bavio i vanškolskim predmetima možda i više nego školskim«. »O tome što je tamo učio i naučio nigdje (nema) ni traga.« Izvjesno je »da talijanski tada nije naučio da govori«, iako je za taj predmet u Novome, kao što smo vidjeli, imao i privatnog učitelja. U biografskim podacima koje je 1848. Milorad Medaković dao o Njegošu Stanku Vrazu za časopis »Kolo«, za njega stoji da je na nekoliko godina poslije 1834. počeo da uči italijanski.⁵⁵ Najvjerojatnije da je to bilo u vrijeme kada je Petar Cirković, koji je bio dobar poznavalac italijanskog jezika, učiteljevao na Cetinju. Ali i prije ovoga, u toku 1831. i 1832. Njegoš je mogao da koristi u učenju ovoga jezika i dugogodišnjeg tršćanskog učitelja Jevta, kojeg je kao »učenog« i »izobraženog čovjeka jedno osam mjeseci uzdržao u svojoj kući i trpezi«. Na Toploj, kaže Vrčević, Rade se

⁵¹ Isidora Sekulić, n. d., str. 64.

⁵² Vido Latković i Nikola Banašević, *Savremenici o Njegošu*, 1951, str. 5.

⁵³ Veljko Radojević, nav. čl.

⁵⁴ Vuk Vrčević, nav. čl., str. 112.

⁵⁵ Pavle Popović, *Vraz prema Njegošu, Cetinje i Crna Gora*, 1927, str. 181—182.

⁵⁶ Vuk Vrčević, nav. čl., str. 146.

»vrlo malo u nauci koristio, zato što nije imao nikakvih drugih, i spram njegove sposobnosti, nastavljenja osim u čitanju svakojakih crkvenih knjiga, u preprostom pisanju i u crkvenom pjenju, bez ikakvog pravilnog a kamoli (h)armoničnog glasa; pa kako je slušao, onako je i naučio, i može se reći sakat (u pjenju), kao i u bogoslovskoj nauci do smrti ostao.«⁵⁷ Iz odgovora Vuku Karadžiću, koji ga je molio da mu 1847. da blagoslov za prevod Svetog pisma, Njegoš je i sam priznao da je vrlo malo imao bogoslovskog znanja, kada ga je uputio na druge srpske vladike u Ugarskoj, »koji su učili i poznaju sva crkvena pravila i kanone,⁵⁸ jer njegovo mjenije ne bi važno ništa kao neopitno i neosnovano.«⁵⁹ Njegoš se »još od mirskog čina jako zaljubio u čitanje knjiga srpskih i ruskih«, pisao je tršćanski učitelj Vladislavljević krajem 1833. godine episkopu Rajačiću. »Ali nije on samo čitao«, nastavlja dalje Vladislavljević, »nego ij je čisto i napamet izučio, tj. tako zapamtio da mloge komade iz različnij letopisa i napamet znade recitovati i o njima dosta lepo suditi. Osobito mu je mila poezija i srpska i ruska, koj je zaljubljeni čitatelj.«⁶⁰ Pjesme i gusle Njegoš je rano zavolio, u najranijoj svojoj mladosti. »Gusle su mu bile i prvi učitelj.« Sa prvim čitanjem došle su mu istovremeno crkvene i svetovne knjige od kojih su mu ove druge bile privlačnije i zabavnije od prvih. Na Toploj i »u manastiru«, kako je pisao Nenadović, »Rade se nije mogao zadovoljiti sa žitijama svetih otaca. On je uzamljivao svetske knjige iz varoši i čitao ih. Svome stricu na Cetinju pisao je i pokadšto tako šaljiva pisma da se i sam stari i brižni vladika često nasmijao i glavarama ih pokazivao i čitao. Kada se vratio na Cetinje donio je sa sobom novih različitih knjiga.«⁶¹ Od tada svetovne knjige zaokupljavale su najviše njegov radoznali duh i bile njegova najmilija i najdublja lektira.

Jednoobrazna Tropovićeve škola, sa apstraktnom i »mehaničkom nastavom« nije mogla da osvoji i koristi mnogo mladom Petroviću. Na njega je mnogo više i blagotvornije uticala sama hercegovačka sredina, život u njoj, raskošna priroda i lični doživljaji. Život u Novome i uopšte na Primorju u to vrijeme bio je materijalno povoljan i ugodan. On je i kulturno bio znatno razvijeniji od onoga seoskoga i ratničkog koji je vođen u Crnoj Gori. Sama priroda je još otkrivala svojevrjne ljepote i doživljaje.

Kneževstvo topaljsko, u vrijeme kada se tamo školovao Radivoje Petrović, pripadalo je hercegovačkoj opštini. Ranije, od 1718. do 1797. ono je sa još trinaest primorskih sela, većinom stare župe Dračevice, sačinjavalo posebnu topaljsku opštinu (comunità

⁵⁷ Isto, str. 112.

⁵⁸ Milorad Medaković, **Petar Petrović Njegoš**, N. Sad, 1882, str. 127.

⁵⁹ Vukova prepiska, VI, 368.

⁶⁰ **Letopis Matice srpske**, 1936, str. 311; **Zapisi**, XVII, 253.

⁶¹ Ljubomir Nenadović, n. d., str. 121, 122.

di Topla).⁶² Vremenom, naselje se mijenjalo sastavom i brojno, gustinom. Godine 1825. Topla je brojila 120 pravoslavnih domova sa 565 stanovnika, od kojih je 296 bilo muških, a 269 ženskih. Od ovih ukupno 93 je bilo odsutno, koji su se radi trgovine najviše nalazili u raznim inostranim trgovačkim centrima: Odesi, Carigradu, Tangaranu, Dažmirnu. Najviše ih je bilo na moru — 71, od kojih su 18 bili pomorski kapetani na brodovima. Jedan vrlo mali broj služio je u Imotskom, Dubrovniku i Trstu ili je bio na radu u Turskoj. Za jednoga je samo zabilježeno (Mato Gojković) da se školovao na strani, u Trstu.⁶³ Stanovništvo po porijeklu je bilo različito. Najviše je bilo doseljeno iz Hercegovine poslije razrušenja manastira Tvrdoša, 1693. sa vladikom Savatijem Ljubibratićem, a nešto je došlo bilo i iz Crne Gore. Selo je imalo dvije crkve, staru posvećenu sv. Georgiji, koja je podignuta 1680. godine za vrijeme mletačke vladavine na ruševinama jedne turske džamije, i noviju sv. Spasa (sv. Vaznesenja) sa grobljem, dovršenu 1713. Unutrašnjost Vaznesenjske crkve bila je ukrašena darovima čuvenoga grofa Save Vladislavića, tajnog savjetnika Petra Velikog, njegovog ljubimca i istaknutog ruskog diplomate i ambasadora u Kini, književnika i velikog srpskog patriote, rodom Hercegovca, čija porodica potiče iz Jasenika, nedaleko od Gacka.⁶⁴ Od starina u mjestu su se još vidjele razvaline Predivana, nekadašnje turske sudnice ili, kako neki misle, ostaci stanova srpskih monahinja. Nedaleko od mora strčale su i zidine bivše episkopske rezidencije, gdje ju je Savatije Ljubibratić prenio bio iz »Cardaka« i sagradio još dvorsku kapelu sv. Nikole.⁶⁵

Topla i njena istorija pružale su Radu jedno novo saznanje. Svakodnevni život donosio mu je još nove draži i utiske. U Novome i na Primorju »gledao je (on) more i zatone«; krilate jedrenjake koji dolaze i odlaze; »upoznao je palme i agave; vidio dosta bogatstva i način života koji se izradio pod Mlečićima; slušao pesmu i muziku po notama; divio se gizdavim pomorskim kapetanima, koji su malo ostajali na domu, čekali prvi dobar šum vetra da opet krenu 'velikoj reci', o kojoj je pevala čežnjiva devojačka pesma na Primorju«.⁶⁶

Sve je to bilo drukčije, bogatije i privlačnije od onog sivog, ali za Rada bliskog i dragog crnogorskog kamena i ućaurenog patrijarhalnog života na Njegušima i na Cetinju. Stare novske gradske zidine, građevine bosanskog kralja Tvrtka I, tvrđava Spanjola, Manastir sv. Antonija i sv. Franja i Crkva sv. Mihaila budili su u mladom Petroviću misao o prošlosti, o životu i duhu jednoga vremena. Ali iznad svega privlačio ga je Manastir Savina, »vtori Jeru-

⁶² Tomo Popović, *Herceg-Novi*, 1924, str. 138, 145.

⁶³ Epar. arhiv u Kotoru, fasc. za god. 1825. februar.

⁶⁴ Jovan Dučić, *Grof Sava Vladislavić*, 1945, str. 234.

⁶⁵ Sava Nakićenović, *Naselja srpskih zemalja*, SAN, 1913, str. 440, 442.

⁶⁶ Isidora Sekulić, n. d., str. 64.

salim«, kako je jednom nazvat, sa crkvicom sv. Save koja ga je opominjala na Nemanjiće i na hercegovačkog mitropolita Savatija Ljubibratića, crnogorskog dobrotvora, koji je učestvovao u otkupu njegovog pretka, vladike Danila Petrovića od Turaka. Tamo negdje ispod čempresa, pričali su mu, da se nalazi i grob portugalskog pjesnika Flavija Eborenskog, koji je želio i mrtav tu da počiva i koji je dirljivo opjevao legendarnu smrt dvojice mladića, koji su se ubili iz ljubomore, zbog iste, voljene djevojke, na izvoru »Mila«, nazvanom docnije, poslije događaja — »Nemila«.⁶⁷

Bogati su bili i upečatljivi primorski utisci i saznanja koje je učenik Radivoje Petrović dobio u svojoj ranoj mladosti. Bilo je u tome i čežnje, zanosa i prave ljubavi, što je ostalo neizbrisivo u njegovoj duši i što se docnije ispoljilo u njegovom pjesničkom izrazu. »Možda je Rade, umjesto nekog italijanskog kanconijera, ponio sa Primorja i sliku neke primorske djevojčice nježne kože, sunčanih očiju i onog maznog govora primorskih ženskinja u kojem često ima više muzike nego smisla...«⁶⁸ Svakako da su ga uspomene sa Primorja i dalje pratile i da ga nijesu tako brzo ni ostavile. Vuk Vrčević je zabilježio da je Rade u Novome »noćno i dnevno pohodio vesele sastanke đe momci i devojke igraju i pjevaju«, krijući se od svoga učitelja. »Otac Josif«, kada je za ovo saznao, »ubojao se« za svoga učenika »da se ne bi u čemugod pokvario, a i vidio je da kod njega, stojeći, nema što više da nauči«. Stoga je odmah javio vladici, Petru I, da je njegov sinovac naučio onoliko koliko je dosta za jednog kaluđera, i zato da bi ga opet primio k sebi na Cetinje«.⁶⁹ O Radovim veselim đačkim noćnim časovima provedenim u Novome slušali smo i mi prije skoro četrdeset godina od nekih starih Hercegnovljana. To je ostalo da se priča i prenosi kao predanje.

Herceg-Novu je zadržao mladi Njegoš u lijepoj uspomeni. Same Tropovićeve škole on se malo i rijetko sjećao, ali »primorske nostalgije« ostale su mu za cio život. Boka je bila njegov pravi, »stvarni učitelj pre i posle Tropovića«. Nju je zavolio od najranijih svojih dana. Posmatrajući je sa visova svoga užeg zavičaja, ona je u njemu budila maštu i izazivala želju i čežnju za nečim boljim, ljepšim i čarobnijim. Godine 1830, tek što je bio preuzeo upravu zemlje, poslije smrti svoga strica, u jednom pismu, što je napisao arhimandritu Makariju Grušiću, nastojatelju Manastira Savine, Njegoš se sa zadovoljstvom sjeća svojih hercegnovskih dana. Pošto je obavijestio arhimandrita da će mu ubrzo poslati sto šezdeset talira, koje je njegov »pokojni dondo ostao dužan svjatoj lavri savinskoj... i drugom komu što budet dolžen«, uvjerava ga da mu je »navsagda obavezan za ljubav kiju je prema njemu

⁶⁷ Tomo Popović, n. d., 43, 44.

⁶⁸ Isidora Sekulić, n. d., str. 65.

⁶⁹ Vuk Vrčević, nav. čl., str. 112.

pokazao u njegovom odsustviju v Kastel Novje«. Na kraju ga toplo pozdravlja i moli da od njegove strane prenese »nižajšije poklonjenije« gospodi Stefanu Čukoviću, g-nu Marku Gojkoviću, g-nu Gerasimu (Rapovcu) vseserdečniješe. Poručija sebje molitva V(aše-go) V(isoko) prepodobija imjeju čast prebivat navsegda«, nazivajući se »pokornjejši sluga«.70 U drugom pismu, pisanom pred kraj života, Njegoš kaže da ga za Boku vezuju »najsvetije« uspomene i prijateljstva, još iz djetinjstva.71

Međutim, ni u jednom ni u drugom pismu nema nijedne riječi o Tropoviću.

Izgleda da Njegoš svoga učitelja nije pomenuo ni u razgovoru sa Dimitrijem Vladislavljevićem 1833. godine, kada je pričao o svom »školovanju«, čak je tada i boravak u Herceg-Novu sveo na »pola godine«. Povodom ovoga dr Vido Latković pretpostavlja da je ovo Njegoš možda mogao da učini i zbog toga što je bio uvrijeđen na Tropovića što je poručio bio njegovom stricu da ga kao đaka »pozove iz Tople i zadrži kod sebe u Cetinjskom manastiru (i Vladislavljević kaže da ga je stari vladika »k sebi pozvao«).72

U pismima Njegoš je ponekad izražavao svoja toplja osjećanja i ljubav prema Novom. On je to ispoljavao i prilikom svojih ličnih posjeta. Ali, najjače još izraz svoga oduševljenja je pokazao u »Gorskom vijencu«, u njegovom petom **Kolu**, koje je posvetio Herceg-Novom, starom srednjovjekovnom srpskom gradu koji je još bosanski kralj Stjepan Tvrtko I započeo da gradi na sedam godina prije kosovske bitke 1382, a koji je dovršio i uljepšao njegov sinovac, Herceg Stjepan Vukčić Kosača, po kome je ime i dobio. Pjesma Novome je slikovita, ritmična, sva u himnenom tonu, sa puno remiscencija iz njegove prošlosti. Grad oličava starca koji se leđima naslonio na strme ogranke planine Orjen i mirno niz pučinu broji morske talase. U prošlosti on je viteški i pobjednički odbijao neprijateljske napade. Godine 1687, Mlečici ga »morem poduzeše« da ga oslobode od Turaka. Udruženi sa Crnogorcima i Peraštanima, oni su na Kamenom, iznad Novog, razbili hercegovačkog pašu Huseina (Topal-pašu), koji je Turcima u gradu išao u pomoć. **Kolo** je živa, reljefna i dostojanstvena slika ovog privlačnog i živopisnog primorskog gradića, sa pogodnom komparacijom, u kojoj je pjesnik »dao izraza jednom svom davnašnjem utisku, iz rane mladosti«.73

70 Njegoševa pisma, I, 1951, str. 26, 27.

71 Dr Vido Latković, n. d., str. 25, 26.

72 Isto.

73 Pavle Popović, O Gorskom vijencu, 1923, str. 205.

»Novi Grade, sjediš nakraj mora
i valove brojiš niz pučinu,
kako starac, na kamen sjedeći,
što nabraje svoje brojanice.
Divna sanko što si onda snio!
Mlečići te morem poduzeše,
Crnogorci gorom opasaše,
sastaše se u tvoje zidove,
okropiše krvlju i vodicom,
te otada ne smrdiš nekršću.
Topal-paša su dvadeset hiljadah
da pomože Novome hitaše,
sretoše ga mladi Crnogorci
na Kameno, polje pouzano.
Turskoj kapi tu ime poginu,
sva utonu u jednu grobnicu;
mož' i danas videt' koštunicu.«

Résumé

JOSIF TROPOVIC ET PIERRE II PETROVIC NIEGOCH MAITRE ET ELEVE

Dr Savo VUKMANOVIC

Josif Tropović était le moine du monastère Savina et pasteur du village Topla (Boka Kotorska). Pour ses valeurs morales et son travail conscient cet ecclésiastique et instituteur était très estimé et populaire. Mais pour le moment il ne nous intéresse que comme maître et éducateur de Radivoje Petrović, le futur homme d'Etat et poète — Pierre II Petrović Niégoch.

Né au village Presjeka (actuelle commune de Herceg-Novi) en 1775, il a fait ses études primaires dans le monastère Savina. Son principal maître et éducateur était son oncle Inokentije Dabović, un moine très instruit pour son temps. C'est surtout dans le chant choral que Tropović a fait des progrès. En 1808 il devient pasteur à Topla. Un peu plus tard en 1812, il fonde une école dans le même village pour tous les enfants orthodoxes des environs et reste dans ces deux services jusqu'à sa mort en 1828 (Enterré à Savina).

En 1825 vient dans son école un garçon de douze ans, bien fait et très éveillé. C'était Radivoje Petrović. Comme élève il devance bientôt ses camarades. Ses capacités lui permettent d'absorber en peu de temps tout ce que cette école monastique pouvait lui offrir. Outre cela, il se procure dans la ville des livres laïques.

Mais, dans son éducation le milieu social prenait une large part aussi, (le milieu social). La ville de Herceg-Novi s'était déjà développée matériellement et culturellement et avait des liens commerciaux avec de nombreux ports et centres et fait, avec Topla, une grande impression sur le petit Rade. Il aimait aussi leur passé. Cet amour, il le gardera toute sa vie et il l'exprimera dans sa «Couronné de montagnes».